

LANDINFO

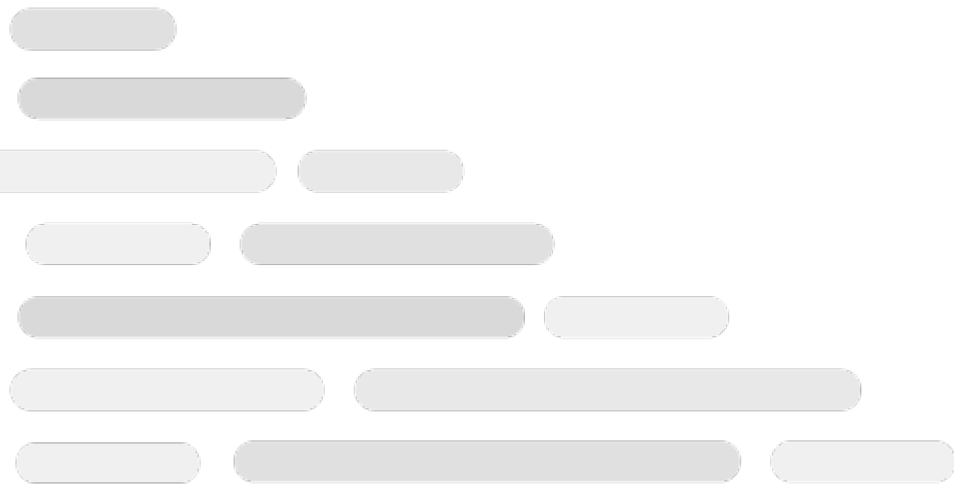
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Temanotat

Rwanda

Forhold for personer dømt for folkemordforbrytelser i utlandet

19. april 2021

© Landinfo 2021

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A
Postboks 2098 Vika
0125 Oslo
Tel: 23 30 94 70
E-post: landinfo@landinfo.no
www.landinfo.no

Om Landinfos temanotater

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) innhenter og analyserer informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos temanotater er basert på opplysninger fra nøye utvalgte kilder. Opplysningene er behandlet i henhold til [anerkjente kvalitetskriterier for landinformasjon](#) og [Landinfos retningslinjer for kilde- og informasjonsanalyse](#).

Temanotatene bygger på både skriftlig og muntlig kildemateriale. En del av informasjonen som formidles, er innhentet gjennom samtaler med kilder på informasjonsinnhentesreiser. Landinfo tilstreber bredde i kildetilfanget, og så langt mulig er det innhentet informasjon fra kilder som arbeider uavhengig av hverandre. Alt benyttet kildemateriale er fortløpende referert i temanotatene. Hensyn til enkelte kilders ønske om anonymitet er ivarettatt.

Notatene gir ikke et uttømmende bilde av temaene som undersøkes, men belyser problemstillinger som er relevante for UDIs og UNEs behandling av utlendingssaker.

Landinfo er en faglig uavhengig enhet, og informasjonen som presenteres, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos temanotater gir heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

About Landinfo's reports

The Norwegian Country of Origin Information Centre, Landinfo, is an independent body within the Norwegian Immigration Authorities. Landinfo provides country of origin information (COI) to the Norwegian Directorate of Immigration (Utlendingsdirektoratet – UDI), the Immigration Appeals Board (Utlendingsnemnda – UNE) and the Norwegian Ministry of Justice and Public Security.

Reports produced by Landinfo are based on information from carefully selected sources. The information is collected and analysed in accordance with [common methodology for processing COI](#) and [Landinfo's internal guidelines on source and information analysis](#).

To ensure balanced reports, efforts are made to obtain information from a wide range of sources. Many of our reports draw on findings and interviews conducted on fact-finding missions. All sources used are referenced. Sources hesitant to provide information to be cited in a public report have retained anonymity.

The reports do not provide exhaustive overviews of topics or themes, but cover aspects relevant for the processing of asylum and residency cases.

Country of Origin Information presented in Landinfo's reports does not contain policy recommendations nor does it reflect official Norwegian views.

Summary

Around 11 % of Rwanda's population perished in the 1994 genocide, the vast majority ethnic Tutsis. 1.6 million were convicted in the post-genocide judiciary process in Rwanda, 300,000 for crimes committed against people. A small number of Rwandans committing crimes during the genocide have been convicted outside Rwanda, but very few of these have finished their prison sentences and have been returned to Rwanda. Human rights reporting on Rwanda does not mention further problems for people convicted of crimes committed during the genocide after they have served their sentences.

Sammendrag

Rundt 11 % av Rwandas befolkning døde i folkemordet i 1994, det store flertallet av dem var etniske tutsier. 1,6 millioner ble dømt i rettsoppgjøret etter folkemordet i Rwanda, 300 000 for handlinger begått mot mennesker. Et lite antall rwandere har blitt dømt i utlandet for handlinger begått under folkemordet, men få blant disse har sonet fengselsstraffene sine ferdig og blitt returnert til Rwanda. Menneskerettsrapportering om Rwanda nevner ikke at folkemorddømte møter ytterligere problemer etter at de har sonet straffen de er idømt.

Innhold

1	Innledning	6
2	Folkemordet i Rwanda april–juli 1994	7
3	Rettsoppgjøret etter folkemordet	7
3.1	Rettsoppgjøret i Rwanda	8
3.1.1	Juridisk rammeverk	8
3.1.2	Rettsinstanser involvert i rettsoppgjøret etter folkemordet	8
3.1.2.1	Gacaca-domstolene	9
3.1.2.2	Det ordinære rettsapparatet i Rwanda.....	9
3.2	Rettsforfølgelse av folkemordtiltalte utenfor Rwanda	10
3.2.1	International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR).....	10
3.2.2	Rettsforfølgelse av folkemordtiltalte i vestlige land	10
3.2.3	Utlevering av folkemordmistenkte fra vestlige land til Rwanda.....	11
3.3	Dobbelstraff for personer returnert til Rwanda etter dom for folkemordrelaterte forbrytelser i utlandet.....	11
3.4	Rettsforfølgelse for «folkemordideologi» og «divisjonisme».....	11
4	Forhold i Rwanda for folkemorddømte	13
4.1	Personer dømt i rwandiske domstoler	13
4.2	Personer dømt i utenlandske domstoler.....	13
5	Fengselsforhold	14
6	Referanser	16

1 Innledning

Tema for dette notatet er situasjonen som vil kunne møte rwandere dømt for folkemordforbrytelser i utlandet, etter at de vender tilbake til Rwanda. Siden det er kjent få tilfeller av slike returer, må vi i stor grad basere oss på rapportmateriale om forholdene for rwandere som er dømt for samme slags forbrytelser i Rwanda. Der vi kommer inn på menneskerettssituasjonen i Rwanda, er det avgrenset til forhold som er særlig relevante for denne gruppa.¹

Det finnes svært mye kildemateriale om folkemordet i Rwanda og rettsoppgjøret i etterkant, noe som gjenspeiler selve folkemordets uhyrlighet, men også at rettsoppjøret som fulgte, er et av de mest omfattende som har vært gjennomført – både i afrikansk kontekst og i verden. De juridiske sidene ved rettsoppjøret har blitt grundig gjennomgått i juridiske fagkretser, mens samfunnsforskere av ulike slag har sett på virkningene rettsoppjøret har hatt på samfunnet under gjenoppbygginga etter et nasjonalt traume få andre land har gjennomlevd.

Siden Rwanda Patriotic Front (RPF) overtok makta i Rwanda mot slutten av folkemordet, og gjorde en slutt på det og borgerkrigen, har landet vært autoritært styrt. Makthaverne begrunner det med at trange rammer for diskursen om folkemordet, er det eneste som kan hindre at landet rives i stykker av en ny konflikt, som vil kunne eskalere til et nytt folkemord. Det har som konsekvens at president Kagame og hans maktapparat ikke bare definerer trange rammer for debatt om landets moderne historie i Rwanda (se artikkelsamlinga Straus & Waldorf 2011), men også forsøker å legge sterke føringer for diskursen om Rwanda utenlands.² Praktisk sett innebærer det at det er vanskelig både for lokale og internasjonale aktører å rapportere fritt om forholdene i landet.

Av internasjonale menneskerettsorganisasjoner har Human Rights Watch (HRW) helt siden 1990-tallet hatt et særlig fokus på menneskerettsforhold i Rwanda, ikke minst gjennom en veldig grundig kartlegging av overgrep begått under folkemordet i 1994 (Des Forges 1999). Organisasjonen hadde i en årrekke lokalt kontor i Rwanda, som var base for egen rapportering og samarbeid med lokale menneskerettsgrupper. Selv om organisasjonen i flere år har blitt nektet innreise til Rwanda, fortsetter den å følge forholdene i landet så nøye som det er mulig under de rådende rammebetingelsene. Derfor har vi særlig basert oss på deres rapporter. (Amnestys rapportering om forhold i Rwanda har derimot vært sporadisk de siste åra, og er derfor ikke så nyttig for oss.) Vi siterer også

¹ Alle rwandere – både tilbakevendte og de som ikke har oppholdt seg utenfor landet – må forholde seg til autoritære myndigheter, svært trange rammer for politisk aktivitet og alvorlige menneskerettsbrudd mot folk som utfordrer disse rammene (for mer om den generelle menneskerettssituasjonen i Rwanda, se HRW 2017a, 2018, 2019a, 2020b, 2021; U.S. Department of State 2017, 2018, 2019, 2020, 2021).

² I et intervju med Financial Times i 2011 sa president Kagame at «I don't think anybody out there in the media, UN, human rights organisations, has any moral right whatsoever to level any accusations against me or against Rwanda» (Keita 2011).

forskning om folkemordet og rettsoppgjøret, og artikler som drøfter forholdene i Rwanda.

Landinfo vil takke landrådgiverkolleger i det finske Migrationsverket for å dele relevant kildemateriale om temaet med oss.

2 Folkemordet i Rwanda april–juli 1994

Det brøt ut borgerkrig i Rwanda i oktober 1990 da opprørsgruppa RPF angrep fra baser i Uganda. Etter over tre års borgerkrig igangsatte miljøer innenfor det daværende hutudominerte regimet i Rwanda våren 1994 en plan om å drepe tutsi-minoriteten i landet. I perioden fra 6. april til 4. juli 1994 begikk rwandiske hutu-ekstremister et folkemord mot tutsiene i Rwanda. I løpet av disse knapt tre månedene ble anslagsvis 800 000 tutsier og 10–30 000 moderate hutuer drept, noe som utgjorde 11 % av landets befolkning (Prunier 1997, s. 265).³

Hutu-regimet som organiserte folkemordet, falt tidlig i juli 1994, og i ukene etter flyktet mellom 1,3 og 2,1 millioner hutuer til nabolandene – 60 % til Den demokratiske republikken Kongo (daværende Zaïre), knapt 28 % til Tanzania, knapt 13 % til Burundi og et fåtall til Uganda (Prunier 1997, s. 312). Blant disse flyktningene var det en del som hadde organisert og beordret folkemordet, og mange som hadde deltatt i det. Det var også mange som ikke hadde deltatt, men som var redde for hevnangrep fra det nye tutsi-dominerte regimet i Kigali.

Få av disse hutu-flyktningene vendte tilbake til Rwanda de første to årene. Men da den første Kongo-krigen brøt ut i 1996, og rwandiske styrker og allierte militser i Øst-Kongo angrep hutu-flyktningleire, vendte rundt 550 000 tilbake fra Kongo til Rwanda (Prunier 1997, s. 385). Flere hundre tusen ble imidlertid igjen i Kongo, og blant disse har en del endt som flyktninger i vestlige land – enten ved å ta seg dit på egen hånd og søke asyl, som familiegjennforente med slektninger som allerede var der, eller som kvoteflyktninger. Både blant hutu-flyktningene som har vært i Kongo siden 1994 og dem som har reist videre, finnes det personer som begikk folkemordrelaterte forbrytelser i 1994.

3 Rettsoppgjøret etter folkemordet

Allerede i månedene etter at folkemordet var over og RPF konsoliderte makta over Rwanda, ble mange pågrepet mistenkt for forbrytelser under folkemordet.

³ For en gjennomgang av folkemordet i Rwanda og det historiske bakteppet, se Prunier (1997). Human Rights Watch har utgitt en omfattende oversikt over menneskerettsovergrep under folkemordet (Des Forges 1999).

Per november 1994 lå tallet på 10 000, i juni 1995 var det over firedoblet til 41 000, og i november 1996 mer enn doblet igjen til 86 000 (Prunier 1997, s. 365). I 1998 satt 130 000 i varetekt mistenkt for folkemordforbrytelser, mens rettsapparatet bare hadde prøvd sakene til 1292 (HRW 2011, s. 2).

Dette var bakteppet da det nye regimet skulle utarbeide et juridisk rammeverk for rettsoppgjøret, og et system for å behandle sakene til alle de arresterte mistenkte, og alle dem en mistenkte for ulike folkemordforbrytelser, men som ikke var pågrepet.

3.1 Rettsoppgjøret i Rwanda

3.1.1 Juridisk rammeverk

I august 1996 vedtok det rwandiske parlamentet *Organic law no. 8/96 of 30 August 1996 on the organisation of prosecutions for offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity committed since 1 October 1990*.

Denne loven definerte et bredt sett forbrytelser fordelt på kategorier etter alvorlighetsgrad. De alvorligste gjaldt dem som planla og organiserte folkemordet og som begikk de verste overgrepene, mens de minst alvorlige omfattet forbrytelser som ikke var rettet mot personer (som vinningsforbrytelser, for eksempel å ta eiendelene til ofre for folkemordet). Strafferammene avhang av om det forelå tilståelse, og om tilståelsen skjedde før personen havnet på liste over mistenkte, eller etterpå. Lovverket ble løpende endret fra 2000 til 2012. Systemet med kategorier er beholdt hele veien, men justert. De viktigste lovendringene handlet om hvilke rettsinstanser som skulle behandle de ulike kategoriene. (For detaljert gjennomgang, se HRW 2011, s. 18–20; Ingelaere 2008, s. 40–41; Sullo 2018, s. 101–109, 132–156.)

3.1.2 Rettsinstanser involvert i rettsoppgjøret etter folkemordet

Fire år etter folkemordet satt altså 130 000 i varetekt mistenkt for folkemordforbrytelser, men det var langt fra alle som hadde vært involvert: Antakelig var det mange som ikke var blitt pågrepet ennå i Rwanda, og blant flyktninger utenlands som forlot Rwanda sommeren 1994.

Rwandas regjering nedsatte en kommisjon i 1998 med oppdrag å gå gjennom hvordan landet skulle takle et så stort rettsoppgjør reint praktisk, og kommisjonen la fram en rapport i august 1999. Kommisjonen anslo at det ordinære rettsapparatet ville brukt 200 år på å behandle alle sakene, og foreslo en hybridløsning hvor de mest alvorlige sakene skulle gå for ordinære domstoler, mens det store flertallet saker ville bli behandlet av folkedomstoler i lokalsamfunnet, inspirert av

en tradisjonell form for å løse tvistemål kalt *gacaca*⁴ (HRW 2011, s. 13–16; Ingelaere 2008, s. 35–38).

3.1.2.1 Gacaca-domstolene

De første gacaca-domstolene ble i juni 2002 satt opp som del av et pilotprosjekt, som gikk parallelt med et annet pilotprosjekt for systematisk å innhente informasjon om hvordan folkemordet hadde foregått på lokalplan. Piloten varte ut 2004. Gacaca for hele landet ble igangsatt året etter – informasjonsinnsamling fra januar 2005, og rettssakene fra juli 2006 (HRW 2011, s. 21–23).

Sommeren 2006 var 818 564 personer navngitt som delaktige i folkemordet som resultat av informasjonsinnsamlinga på lokalplan over hele landet. I utgangspunktet var planen å fullføre rettsoppgjøret innen utgangen av året i 2007, men avslutninga ble utsatt flere ganger. Dette skyldtes tidvis at sakene tok lenger tid enn planlagt, men særlig at vitnemål i saker genererte opplysninger om forhold det ikke var innhentet informasjon om tidligere. Dette førte til at nye tiltaler ble tatt ut, og at saksmengden økte. I juli 2010 ble det proklamert at alle gacaca-rettssakene var unnagjort, men i oktober samme år ble dette reversert, og flere rettssaker ble gjennomført. Da Human Rights Watch utga sin rapport om gacaca-prosessen i mai 2011, hadde gacaca-domstoler behandlet 1 237 356 saker (HRW 2011, s. 23–25).

De siste gacaca-rettssakene ble gjennomført i juni 2012. Da hadde gacaca-domstolene behandlet knapt to millioner saker, som involverte én million personer (inkludert ankesaker). To tredeler av sakene gjaldt eiendom, mens en tredel gjaldt forbrytelser mot mennesker. 3 % var i den mest alvorlige kategorien (Sullo 2018, s. 203–204).

Gacaca-domstolene ble avviklet i 2012 gjennom en ny lov. Av denne loven går det fram at folkemordforbrytelser mot personer som ikke har blitt behandlet i gacaca-domstol, skal gå for det ordinære rettsapparatet, mens eiendomsrelaterte forbrytelser skal behandles av en meklingsinstans. Den har også bestemmelser om gjenopptak av saker tidligere behandlet av gacaca-domstol i ordinær domstol, enten fordi det er kommet fram ny relevant informasjon med betydning for utfallet, eller fordi det er avdekket misligheter i gacaca-domstolen (Sullo 2018, s. 154–156).

3.1.2.2 Det ordinære rettsapparatet i Rwanda

I utgangspunktet var det tenkt at de mest alvorlige folkemordforbrytelsene skulle behandles i det ordinære rettsapparatet, men også mange av disse ble behandlet av

⁴ Uttales 'gatsjatsja' (c uttales alltid 'tsj' på kinyarwanda, språket i Rwanda).

gacaca-domstoler.⁵ Dette skyldtes kapasitetsproblemer, siden det var mange alvorlige saker i absolutte tall, selv om de utgjorde en ganske liten del av den totale saksmengden.

Etter at gacaca-domstolene ble avviklet i 2012, går alle folkemordrelaterte saker for det ordinære rettsapparatet.

3.2 Rettsforfølgelse av folkemordtiltalte utenfor Rwanda

En veldig liten andel av retts sakene mot folkemordtiltalte har gått utenfor Rwanda, enten for International Criminal Tribunal for Rwanda eller for nasjonale domstoler.

3.2.1 International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR)

FNs sikkerhetsråd etablerte International Criminal Tribunal for Rwanda i en resolusjon i november 1994, med hensikt å rettsforfølge de øverste ansvarlige for folkemordet i Rwanda for folkemordforbrytelser, forbrytelser mot menneskeheten og krigsforbrytelser. Da Rwanda vedtok et juridisk rammeverk for rettsoppjøret etter folkemordet, ble disse ansvarlige innlemmet som en del av den alvorligste forbryterkategorien i loven, og det finnes eksempler på at ICTR og Rwandas rettsapparat har bedt om å få de samme personene utlevert for straffefølgelse.

Domstolen ble satt opp i Arusha i Tanzania, mens ankesaker ble behandlet i Haag i Nederland av samme instans som behandler ankesaker fra den tilsvarende domstolen for det tidligere Jugoslavia. Per 2013 hadde ICTR tatt ut tiltale mot 92 personer, og 83 var arrestert. 75 hadde vært gjennom en retts sak, elleve var løslatt etter ferdig soning og ti var frikjent. To var døde, og tiltalen ble trukket for to personer. Ni av de tiltalte var fortsatt ikke pågrepet i 2013. Ti av sakene var blitt overført til nasjonale domstoler, blant annet i Rwanda og Frankrike. ICTR ble avviklet ved årsskiftet 2014/2015 (Wibabara 2013, s. 2–3, 41–52).

3.2.2 Rettsforfølgelse av folkemordtiltalte i vestlige land

Det finnes flere eksempler på at personer har blitt rettsforfulgt for forbrytelser begått under folkemordet i Rwanda av nasjonale domstoler i landene de er bosatt i.⁶ Human Rights Watch har omtalt eksempler fra Belgia, Canada, Finland, Frankrike, Nederland, Norge, Sveits, Sverige og Tyskland (HRW 2014, s. 9; 2019b). I

⁵ Gacaca-domstoler behandlet 60 552 saker i den alvorligste kategorien, hvorav 53 426 (88 %) ble funnet skyldige (Sullo 2018, s. 205).

⁶ Det finnes også eksempler på at vestlige land har utlevert personer til rettsforfølgelse i Rwanda, som i Canada (BBC 2012)

norsk kontekst har Kripos etterforsket sakene i Rwanda før domstolsbehandling i Norge (Piene 2019).

3.2.3 Utlevering av folkemordmistenkte fra vestlige land til Rwanda

Noen vestlige land har utlevert folkemordmistenkte til Rwanda, mens domstoler har stoppet utlevering i andre. For 2015 rapporterte Human Rights Watch at Storbritannia nektet å utlevere fem folkemordmistenkte, mens Nederland, Canada og USA gjennomførte utleveringer (HRW 2016). Tyskland foretok sin første utlevering i 2016, mens en britisk ankedomstol opprettholdt avslaget fra året før om å utlevere fem (HRW 2017a). Også Danmark og Norge har utlevert folkemordmistenkte, mens Frankrike har avslått utleveringsbegjæringer fra Rwanda ved flere anledninger (HRW 2019b).

Kigali-avisa The New Times har rapportert at Rwanda har begjært over tusen folkemordmistenkte utlevert fra andre land (Bishumbana 2019).

3.3 Dobbelstraff for personer returnert til Rwanda etter dom for folkemordrelaterte forbrytelser i utlandet

Rwanda har en generell lovbestemmelse mot dobbelstraff: «No person may be punished for the same offence for more than once» (Republikken Rwanda 2018, artikkel 7).

I perioden da folkemordrelaterte saker gikk både for vanlige domstoler og i gacaca-domstoler, var det tilfeller av at folk ble dømt for samme forbrytelse i begge typer domstol. Dette skyldtes først og fremst uklare bestemmelser i gacacalovverket (HRW 2008, s. 85–87; 2011, s. 48–55). Disse bestemmelsene ble endret i mai 2008 (HRW 2011, s. 49). Siden gacaca-domstolene ble avvirket i 2012, er muligheten borte for at slike situasjoner kan oppstå.

Landinfo har ikke funnet kildemateriale fra perioden etter at gacaca-domstolene ble avvirket i 2012, som omtaler at rwandere dømt for folkemordforbrytelser i utlandet, siden har blitt straffeforfulgt for de samme forbrytelsene i Rwanda.

3.4 Rettsforfølgelse for «folkemordideologi» og «divisjonisme»

Personer som er dømt for folkemordrelaterte forbrytelser utenfor Rwanda, er overveiende etniske hutuer, og mange av dem forlot Rwanda i 1994. Det er overveiende i hutu-dominerte miljøer utenfor Rwanda, og særlig blant dem som forlot Rwanda sommeren 1994, at folk gir uttrykk for holdninger og syn på Rwandas moderne historie som bryter kraftig med narrativet som fremmes av Rwandas myndigheter. Spennet i disse synspunktene veksler fra å fornekte godt dokumenterte overgrep under folkemordet, eller å hevde at begge parter begikk folkemord parallelt, til å påpeke at sivile hutuer har blitt offer for hevningrep fra rwandiske

styrker eller deres allierte, både inne i Rwanda sommeren 1994 (Des Forges 1999, s. 478–502) og som flyktninger i Kongo under krigen der i årene etter (Reyntjens & Lemarchand 2011; Stearns & Borello 2011). Videre er det vanlig i disse miljøene å kritisere at rwandiske myndigheter avviser etniske skillelinjer i Rwanda som et kolonialistisk konstrukt.

I Rwanda er det å gi uttrykk for slike syn ikke bare kontroversielt, men forbudt. Rwandas straffelov har bestemmelser som forbyr folkemordbenektelse, og det rwandiske myndigheter omtaler som «folkemordideologi» og «divisjonisme»/«sektarianisme». Divisjonisme ble kriminalisert i 2002 (HRW 2008, s. 34), men er også omtalt i grunnloven (Republikken Rwanda 2003). Folkemordideologi ble kriminalisert i 2008 (HRW 2008, s. 34), og bestemmelsene revidert i 2013 (HRW 2019b).⁷

Som Lars Waldorf⁸ påpeker, «genocide denial thrives within certain Rwandan exile circles in Europe and Congo» (Waldorf 2011, s. 50). Personer dømt for forbrytelser under folkemordet i Rwanda, tilhører ofte miljøer hvor det er gjengs å ytre synspunkter som er straffbare i Rwanda. Her understreker vi at rwandiske myndigheter ikke bare beskylder ytterliggående hutu-miljøer for folkemordideologi og -divisjonisme – slike beskyldninger har også rammet hjelpeorganisasjoner som CARE og Norsk folkehjelp, og internasjonale kringkastere som BBC og Voice of America (Waldorf 2011, s. 48). Videre har flere rwandiske opposisjonspolitikere blitt straffeforfulgt for brudd på dette lovverket (Waldorf 2011, s. 57–59).

Disse rammene for diskurs om folkemordet og etniske relasjoner i Rwanda danner også grunnlaget for myndighetenes *ingando*-leire for dem som regnes å ha et behov for ideologisk omskolering, for eksempel «folkemordere» (*génocidaires*)⁹ (Thomson 2011) og *itorero*-informasjonsprogrammet som rwandere flest må fullføre (Sundberg 2016).

⁷ Som Human Rights Watch påpeker, var begge disse bestemmelsene svært vagt definert da de ble innført i lovverket, og selv rwandiske dommere har hatt vansker med å forklare dem (HRW 2008, s. 34–35).

⁸ Lars Waldorf er professor i jus ved University of Essex i Storbritannia, og var leder av Human Rights Watch sitt kontor i Rwanda fra 2002 til 2004 (University of Essex u.å.).

⁹ «Folkemorder»/*génocidaire* brukes først og fremst om folkemorddømte, men tidvis også breiere for å tillegge hutuer som ikke aktivt motarbeidet folkemordet kollektiv skyld (Eltringham 2004, særlig kapittel 4).

4 Forhold i Rwanda for folkemorddømte

4.1 Personer dømt i rwandiske domstoler

Rundt 300 000 personer ble dømt til fengselsstraff i rettsoppgjøret etter folkemordet, mens knapt 1,3 millioner ble dømt til bøter, erstatning eller annen lettere straff (Sullo 2018, s. 206). I Rwanda var det i 2017 rundt 2,9 millioner som var over 35 år gamle, og altså var i tenåra eller eldre under folkemordet (basert på offisiell rwandisk statistikk gjengitt i Ansoms, Cottyn, Niyonkuru & Vrelust 2021). Dette innebærer at mer enn halvparten av dem som var 13 eller eldre under folkemordet, er dømt for folkemordforbrytelser, og 10 % av dem for å ha drept eller skadd andre mennesker.¹⁰

Landinfo har gått gjennom de siste fem årlige rapportene om menneskerettsforhold i Rwanda utgitt av Human Rights Watch (HRW 2017a, 2018, 2019a, 2020b, 2021) og det amerikanske utenriksdepartementet (U.S. Department of State 2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Ingen av disse rapportene omtaler menneskerettsbrudd mot folkemorddømte etter sonet straff. Det gjør heller ikke HRWs siste redegjørelse om forhold i Rwanda til den periodiske gjennomgangen av landets menneskerettssituasjon i regi av FNs menneskerettsråd (HRW 2020a).

4.2 Personer dømt i utenlandske domstoler

På forespørsel fra Norge sendte European Asylum Support Office tidlig i 2020 ut en generell henvendelse til sine medlemsland¹¹. Her ba EASO om informasjon om personer som var blitt tvangsreturnert til Rwanda etter sonet dom for folkemordforbrytelser i utlandet. Belgia, Sveits, Tyskland, Finland, Italia og Luxemburg besvarte henvendelsen. Bare to saker ble identifisert, én fra Sveits og én fra Belgia, og det forelå ingen informasjon om hva som var hendt med de to personene på sikt (EASO 2020).

En viktig årsak til at det foreløpig foreligger lite informasjon om personer dømt i utlandet for folkemordforbrytelser og siden returnert til Rwanda, er antakelig at mange av de dømte ikke har sonet ferdig og dermed ikke har returnert (frivillig eller ved tvang).¹²

¹⁰ Andelene blant rwandiske hutuer som var over 13 og befant seg i Rwanda under folkemordet, er enda høyere, siden befolkninga på 2,9 millioner også omfatter tutsier som overlevde folkemordet i Rwanda eller bodde som flyktninger i nabolandene. Gérard Prunier anslår at rundt 750 000 tutsier innvandret til Rwanda etter folkemordet (Prunier 1997, s. 364).

¹¹ De daværende 28 medlemslandene av EU, samt Norge, Sveits og Island.

¹² Som det går fram i en rapport fra Human Rights Watch, er det først de siste femten årene rwandere er dømt for folkemordforbrytelser i vestlige land. De fleste dømte har fått lange fengselsstraffer (HRW 2019b).

Vi har altså ikke noe kildemateriale som konkret omtaler forhold i Rwanda for personer dømt i utlandet for folkemordforbrytelser. Men som vi så ovenfor, er det ikke rapportert om at de svært mange som er straffedømt for folkemordforbrytelser i Rwanda, etter sonet straff blir utsatt for menneskerettsbrudd knyttet til at de er folkemorddømte. Dette gjelder også de over femti tusen (Sullo 2018, s. 205) som er dømt for alvorlige folkemordforbrytelser. Landinfo holder det for lite sannsynlig at situasjonen er annerledes for folkemorddømte som vender tilbake til Rwanda etter å ha sonet straffen sin i utlandet.

5 Fængselsforhold

Særlig det første tiåret etter folkemordet var det ekstremt press på fængsels-systemet i Rwanda. Myndighetene hadde pågrepet flere titusener mistenkt for overgrep og forbrytelser under folkemordet, og rettsapparatet var ikke dimensjonert for et bredt rettsoppgjør, slik at mange satt lang tid i varetekt under svært vanskelige forhold. Tusener mistet livet i varetekt, og mange satt i flere år uten formell siktelse eller tiltale (HRW 2011, s. 14). Siden har forholdene i rwandiske fængsler bedret seg. Human Rights Watch har gitt denne beskrivelsen av utviklinga (HRW 2017b, s. 4):

Since around 2005, conditions in Rwanda's official civilian prisons have improved considerably. In the years following the 1994 genocide, severe overcrowding and other prison conditions amounting to cruel, inhuman, and degrading treatment led to the death of many prisoners. Since then, the authorities have released several thousand prisoners, thereby significantly reducing the overcrowding. Allegations of torture and ill-treatment in official civilian prisons have become rare since the mid-2000s.

I den siste utgaven av det amerikanske utenriksdepartementets årlige rapport om menneskerettsforhold i verdens land, er dette beskrivelsen av situasjonen i Rwanda ved årsskiftet 2020/2021 (U.S. Department of State 2021):

Prison and detention center conditions

Conditions at prisons and unofficial detention centers ranged from harsh and life threatening to approaching international standards. The government took steps to make improvements in some prisons, but conditions varied widely among facilities.

Physical Conditions: Physical conditions in prisons operated by the Rwanda Correctional Service (RCS) approached international standards in some respects, although reports of overcrowding and food shortages were common. According to the RCS, the prison population rose from fewer than 52,000 inmates in 2015 to approximately 66,000 during the year, which

greatly exacerbated overcrowding. Convicted persons and individuals in pretrial detention in RCS prisons were fed once per day, and family members were allowed to deposit funds so that convicts and detainees could purchase additional food at prison canteens, but human rights advocates reported that lack of food continued to be a problem. Domestic media reported food insecurity among the prison population worsened due to COVID-19 restrictions, which prohibited family members from purchasing and delivering food rations. The government did not keep statistics on deaths in custody beyond deaths of prisoners due to illness (who received medical treatment in custody). Authorities held men and women separately in similar conditions, and authorities generally separated pretrial detainees from convicted prisoners, although there were numerous exceptions due to the large number of detainees awaiting trial.

[...]

Administration: The RCS investigated reported abuses by corrections officers, and the same hierarchical structure existed in police and security forces; there was no independent institution charged with investigating abuses or punishing perpetrators.

[...]

Independent Monitoring: The government permitted independent monitoring of prison conditions on a limited basis by diplomats, the International Committee of the Red Cross, and some NGOs. Nevertheless, it restricted access to specific prisoners and delayed consular notification of the arrest of some foreign nationals. The government permitted monitoring of prison conditions and trials of individuals whom the UN International Residual Mechanism for Criminal Tribunals (IRMCT) had transferred to the country's jurisdiction for trials related to the 1994 genocide, per agreement with the IRMCT. Journalists could access prisons with a valid press card but required permission from the RCS commissioner to take photographs or interview prisoners or guards.

Både HRW og det amerikanske utenriksdepartementet trekker fram forholdene i forvaringsanstalter og militærfengsler utenfor det sivile fengselsapparatet drevet av Rwanda Correctional Service (RCS) som særlig kritikkverdige (dette er tema for rapporten HRW 2017b; se også U.S. Department of State 2021). Folkemord-dømte soner imidlertid ikke i slike institusjoner, men i RCS' fengsler – dermed er det forholdene der som er relevante for denne gruppa av innsatte.

6

Referanser

Skriftlige kilder

- Ansoms, An, Ine Cottyn, René Claude Niyonkuru & Toon Vrelust (2021, 26. januar). *The disappearance of half a million young people from Rwanda's stats*. London: African Arguments. Tilgjengelig fra <https://africanarguments.org/2021/01/the-disappearance-of-half-a-million-young-people-from-rwandas-stats/> [lastet ned 3. mars 2021]
- BBC (2012, 24. januar). Canada deports Rwanda genocide suspect Leon Mugesera. *BBC*. Tilgjengelig fra <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-16694130> [lastet ned 3. april 2021]
- Bishumbana, Nasra (2019, 1. august). Rwanda seeks extradition of over 1000 genocide suspects. *The New Times*. Tilgjengelig fra <https://www.newtimes.co.rw/news/rwanda-seeks-extradition-over-1000-genocide-suspects> [lastet ned 3. mars 2021]
- Des Forges, Alison Liebhafsky (1999, 1. mars). «Leave none to tell the story» – Genocide in Rwanda. New York: HRW. Tilgjengelig fra https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2020/12/rwanda-leave-none-to-tell-the-story.pdf [lastet ned 3. januar 2021]
- EASO (2020, 21. februar). *COI query Rwanda Q1-2020*. Valletta: EASO. Tilgjengelig fra https://www.ecoi.net/en/file/local/2024987/2020_Q1_Rwanda_Returnees_EASO_COI_Query.pdf [lastet ned 3. januar 2021]
- Eltringham, Nigel (2004). *Accounting for horror – Post-genocide debates in Rwanda*. London: Pluto Press.
- HRW (2008, 25. juli). *Law and reality – Progress in judicial reform in Rwanda*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/report/2008/07/25/law-and-reality/progress-judicial-reform-rwanda> [lastet ned 3. januar 2021]
- (2011, 31. mai). *Justice compromised – The legacy of Rwanda's community-based gacaca courts*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/report/2011/05/31/justice-compromised/legacy-rwandas-community-based-gacaca-courts> [lastet ned 3. januar 2021]
- (2014, 28. mars). *Rwanda: Justice after genocide – 20 years on*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2014/03/28/rwanda-justice-after-genocide-20-years> [lastet ned 3. januar 2021]
- (2016, januar). *Rwanda – events of 2015*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2017a, januar). *Rwanda – events of 2016*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2017b, 10. oktober). «We will force you to confess» – Torture and unlawful military detention in Rwanda. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/report/2017/10/10/we-will-force-you-confess/torture-and-unlawful-military-detention-rwanda> [lastet ned 28. mars 2021]
- (2018, januar). *Rwanda – events of 2017*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2019a, januar). *Rwanda – events of 2018*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]

- (2019b, 4. april). *Rwanda: 25 years on, solidarity with victims – Justice efforts continue for 1994 genocide*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2019/04/04/rwanda-25-years-solidarity-victims> [lastet ned 3. januar 2021]
- (2020a, 9. juli). *Human Rights Watch submission to the Universal Periodic Review of Rwanda*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/news/2020/07/09/human-rights-watch-submission-universal-periodic-review-rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2020b, januar). *Rwanda – events of 2019*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2021, januar). *Rwanda – events of 2020*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/rwanda> [lastet ned 3. mars 2021]
- Ingelaere, Bert (2008). The gacaca courts in Rwanda. I L. Huyse & M. Salter (Red.), *Traditional justice and reconciliation after violent conflict – Learning from African experiences* (s. 25–59). Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Tilgjengelig fra https://www.idea.int/sites/default/files/publications/traditional-justice-and-reconciliation-after-violent-conflict-learning-from-african-experiences_0.pdf [lastet ned 3. januar 2021].
- Keita, Mohamed (2011, 16. mai). *Rwanda's Kagame and journalist get into Twitter spat*. New York: CPJ. Tilgjengelig fra <https://cpj.org/2011/05/rwandas-kagame-and-journalist-get-into-twitter-spa/> [lastet ned 3. mars 2021]
- Piene, Bibiana (2019, 4. april). *Rwandas folkemordere jages – 25 år etter*. *Bistandsaktuell*. Tilgjengelig fra <https://www.bistandsaktuell.no/nyheter/2019/rwandas-folkemordere-jages--25-ar-etter/> [lastet ned 3. januar 2021]
- Prunier, Gérard (1997). *The Rwanda crisis – History of a genocide*. London: Hurst.
- Republikken Rwanda (2003). *Rwanda's Constitution of 2003 with amendments through 2015*. Tilgjengelig fra https://www.constituteproject.org/constitution/Rwanda_2015.pdf?lang=en [lastet ned 1. mars 2021]
- (2018). *Law no. 68/2018 of 30/08/2018 determining offences and penalties in general*. Tilgjengelig fra https://www.primature.gov.rw/index.php?id=42&no_cache=1&tx_drblob_pi1%5BdownloadUID%5D=583 [lastet ned 3. januar 2021]
- Reyntjens, Filip & René Lemarchand (2011). Mass murder in eastern Congo, 1996–1997. I R. Lemarchand (Red.), *Forgotten genocides – Oblivion, denial, and memory* (s. 20–36). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Stearns, Jason & Federico Borello (2011). Bad karma – Accountability for Rwandan crimes in the Congo. I S. Straus & L. Waldorf (Red.), *Remaking Rwanda – State building and human rights after mass violence* (s. 152–169). Madison: The University of Wisconsin Press.
- Straus, Scott & Lars Waldorf (Red.) (2011). *Remaking Rwanda – State building and human rights after mass violence*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Sullo, Pietro (2018, 3. januar 2021). *Beyond genocide – Transitional justice and gacaca courts in Rwanda*. Cham: Springer. Tilgjengelig fra <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-94-6265-240-8> [lastet ned 3. januar 2021]
- Sundberg, Molly (2016, 3. januar 2021). *Training for model citizenship – An ethnography of civic education and state-making in Rwanda*. London: Palgrave Macmillan. Tilgjengelig fra <https://link.springer.com/book/10.1057/978-1-137-58422-9> [lastet ned 3. januar 2021]

- Thomson, Susan (2011). Reeducation for reconciliation – Participant observations on *ingando*. I S. Straus & L. Waldorf (Red.), *Remaking Rwanda – State building and human rights after mass violence* (s. 331–339). Madison: The University of Wisconsin Press.
- U.S. Department of State (2017, 3. mars). *2016 country reports on human rights practices: Rwanda*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <https://www.state.gov/reports/2016-country-reports-on-human-rights-practices/rwanda/> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2018, 20. april). *2017 country reports on human rights practices: Rwanda*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <https://www.state.gov/reports/2017-country-reports-on-human-rights-practices/rwanda/> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2019, 13. mars). *2018 country reports on human rights practices: Rwanda*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <https://www.state.gov/reports/2018-country-reports-on-human-rights-practices/rwanda/> [lastet ned 3. mars 2021]
- (2020, 11. mars). *2019 country reports on human rights practices: Rwanda*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <https://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/rwanda/> [lastet ned 28. mars 2021]
- (2021, 30. mars). *2020 country reports on human rights practices: Rwanda*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/rwanda/> [lastet ned 31. mars 2021]
- University of Essex (u.å., *Professor Lars Waldorf*. Colchester: University of Essex. Tilgjengelig fra <https://www.essex.ac.uk/people/waldo00308/lars-waldorf> [lastet ned 28. mars 2021]
- Waldorf, Lars (2011). Instrumentalizing genocide – The RPF’s campaign against «genocide ideology». I S. Straus & L. Waldorf (Red.), *Remaking Rwanda – State building and human rights after mass violence* (s. 48–66). Madison: The University of Wisconsin Press.
- Wibabara, Charity (2013). *Gacaca courts versus the International Criminal Tribunal for Rwanda and national courts: Lessons to learn from the Rwandan justice approaches to genocide*. Cape Town: University of the Western Cape. Tilgjengelig fra <http://etd.uwc.ac.za/handle/11394/3821> [lastet ned 3. mars 2021]